

Borodenko O. A. Dissoluteness as a display of single women's deviant behavior during Hetmanship in the 18th century

This article analyses a single women's dissolute life in Hetmanship during 18th century, marks out individuals categories more predisposed to immoral conduct, causes and effects of such a deviance.

Keywords: a widow-woman, a woman with uncertain marital status, Cossack woman, single woman, dissoluteness.

УДК 94(470)“1787/1791”

Я. М. Задесенець

АДМІРАЛ М. С. МОРДВІНОВ – ФЛОТОВОДЕЦЬ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1787–1791 рр.

Стаття присвячена висвітленню діяльності адмірала М.С. Мордвінова на півдні України як флотоводця російсько-турецької війни 1787–1791 рр. Доведені хронологічні рамки безпосереднього командування М.С. Мордвіновим військово-морськими з'єднаннями. Виокремлені особисті риси адмірала, які сприяли розкриттю його військового таланту.

Ключові слова: адмірал Микола Мордвінов, Чорноморський флот, російсько-турецька війна, Дніпро-Бузький лиман.

Персона адмірала Миколи Семеновича Мордвінова (1754 – 1845), званого державного діяча Російської імперії кінця XVIII – поч. XIX ст., вже неодноразово ставала предметом дослідження істориків. На сьогодні існує чимало праць, присвячених його діяльності на півдні України, на ниві створення окремих населених пунктів, промислових підприємств і Чорноморського флоту [1-4].

Разом із цим ми дуже мало знаємо про М.С. Мордвінова як про флотоводця російсько-турецьких війн часів імператриці Катерини II, й це при тому, що він у чині контр-адмірала здійснював безпосереднє командування флотськими з'єднаннями на Дніпро-Бузькому лимані та Чорному морі. З ім'ям Мордвінова пов'язано чимало блискучих перемог над турецьким флотом у 1787 – 1788 рр., що, зрештою, уможливило приєднання Очаківської області до російської держави та заклало підвалини подальшої розбудови сучасного українського Півдня.

Відтак, нагальною потребою регіональних студій вітчизняної історичної науки є всебічне вивчення діяльності адмірала Мордвінова на посаді командувача військово-морських сил Російської імперії у Північному Причорномор'ї наприкінці 1780-х років.

В процесі вивчення діяльності Мордвінова на Півдні нами було виокремлено відповідні періоди (всього чотири). Згідно розробленої періодизації, флотоводська діяльність Мордвінова припадає на його друге тривале перебування у краї (1784 – 1788 рр.), а саме на 1787 та 1788 рр. Саме тоді ним здійснювалася різноманітна діяльність на керівних посадах Чорноморського адміралтейського правління та військового Чорноморського флоту: розбудова портової і міської інфраструктури в Миколаєві, Херсоні, Севастополі; командування Дніпровською флотилією та участь у кампаніях 1787 і 1788 рр. під час чергової російсько-турецької війни (1787 – 1791 рр.) [5, с. 132].

Постійно перебуваючи в Північному Причорномор'ї з 1784 р., М.С. Мордвінов безпосередньо займався питаннями, пов'язаними із зміцненням обороноспроможності краю – побудовою нових міст-фортець, будівництвом кораблів для Чорноморського флоту, організацією роботи промислових підприємств із виготовлення зброї, такелажу й т.ін. Тож не дивно, що як тільки в 1787 р., відразу після подорожі російської імператриці Катерини II теренами Півдня, сталася чергова криза у відносинах із Османською імперією, та стало зрозумілим що невдовзі розпочнеться війна, від Мордвінова зажадали того, аби він безпосередньо взяв на себе приготування до неї.

До головного командира краю – князя Г.О.Потьомкіна-Таврійського звідусюди надходили повідомлення про приготування турків. Відповідно до цього, Потьомкін вже наприкінці липня 1787 р. неодноразово рекомендував своєму підлеглому – контр-адміралу Мордвінову старанно охороняти новопобудовані військові судна, які стояли в Дніпро-Бузькому лимані, на випадок несподіваного нападу з боку турків. Також йому наказувалося у разі прибуття будь-яких купецьких кораблів з Стамбулу, намагатися зібрати від їх екіпажів данні про те, що відбувається за кордоном, які військові приготування здійснюють турки (ордер Потьомкіна від 19 серпня 1787 р.) [10, с. 350].

Втім, події розгорталися швидше, аніж до них намагалися підготуватись – вже 21 серпня 1787 р., той же Потьомкін повідомив Мордвінову про арешт російського посла Якова Булгакова та розрив стосунків з Туреччиною. При цьому головний намісник «Новоросійського краю» ще раз віддав Мордвінову розпорядження стосовно охорони та підготовки до ведення бойових дій військово-морської флотилії яка стояла поблизу Херсону у місцевості Глибока пристань. Крім цього, для кращого захисту суден, Потьомкін наказав Мордвінову побудувати на березі укріплення у вигляді артилерійської батареї, на яку встановити кількадесятеро облогових орудій, взятих із херсонського арсеналу. Подібні запобіжні заходи, яких вимагав світліший князь, як показали подальші події, були зовсім не зайвими, оскільки військові дії з турками розпочалися саме із нападу останніх на Кінбурн та їх спроби прорватись до Херсону [12, арк. 34].

Фактично, потьомкінське повідомлення про початок війни прийшло в той же день, 21 серпня 1787 р., коли турецькі кораблі атакували два російські судна, що перебували в Дніпро-Бузькому лимані поблизу фортеці Кінбурна, а саме фрегат «Скорый» та шлюп «Быстрый». Попри несподіваність нападу їх екіпажам вдалося понести мінімально можливі в такій ситуації втрати. Втім, події поблизу Кінбурна носили характер військових дій місцевого значення та тактичного характеру, та не могли суттєво вплинути на хід кампанії в цілому [12, арк. 37].

Набагато важливішим на той момент було не допустити об'єднання частини турецького флоту, яка стояла на рейді біля турецької фортеці Очакова у Лимані, з іншими суднами цього ж флоту, які зтягувалися з південного узбережжя Чорного моря, від Стамбулу, Трапезунду та Синопи. Стосовно кількості турецьких кораблів на той час було відомо не так вже й багато – зокрема, російському військовому командуванню від грецьких купців-інформаторів було відомо, що лише напроти дунайської дельти знаходилося сім великих суден.

Однак і вони становили неабияку небезпеку, й тому Г.О.Потьомкін в ордері Мордвінову від 23 серпня 1787 р., дав розпорядження, аби граф Марко Іванович Войнович, який командував групою російського флоту що базувалася в Севастополі (Ахтіярі), якнайшвидше вийшов в море і здійснив напад на турецький флот, маючи на меті перешкодити об'єднанню всіх його частин. Тобто, обставини вимагали однаково успішних дій від обох частин російського Чорноморського флоту – й тієї яка базувалася в Ахтіярській бухті (Севастополь) й тієї, яка знаходилася в Дніпро-Бузькому лимані й на Дніпрі (Херсон і Кінбурн) [13, арк. 98-99 зв.].

Зауважимо, що севастопольській ескадрі не вдалося впоратися із покладеною на неї місією через збіг непередбачуваних, але цілком об'єктивних обставин. Справа в тому, що 9 вересня 1787 р. на Чорному морі сталася на диво потужна буря, яка не тільки розкидала але й потопила кораблі, що вийшли із Севастополя: один корабель було віднесено штормом аж до Босфорської протоки, на стамбульський рейд, ще один потонув із усім екіпажем, а інші хоча й зазнали менш серйозних пошкоджень, все одно були не готові до здійснення походу. Через це контр-адмірал Войнович був змушений повернутися до Севастополя [7, с. 269].

Це була суттєва стратегічна втрата, адже тепер всі ескадри турецького флоту могли безперешкодно об'єднатись та оволодіти спочатку Кінбурном, потім – Херсоном і, нарешті, висадити десант у Криму та повернути собі півострів втрачений чотирма роками раніше [7, с. 269]. За таких обставин успішність бойових дій херсонської ескадри під головуванням контр-адмірала Мордвінова прямо впливала на успіх війни в цілому.

Зауважимо, що важливу роль херсонської ескадри вище імперське керівництво розуміло ще до подій вересня 1787 р., пов'язаних із втратою севастопольською ескадрою своєї боєздатності. Ще за тиждень до цієї рокової пригоди Г.О. Потьомкін писав М.С. Мордвінову, що має намір підсилити екіпажі воєнних суден, які були в розпорядженні останнього за рахунок грецьких волонтерів, які висловили бажання воювати проти турок на морі. Частина із цих добровольців мали свої судна (здебільшого то були купецькі кораблі, які прийшли в російські порти до початку бойових дій), але вони потребували переоснащення та озброєння на военний штиб. Князь Потьомкін наказав контр-адміралу Мордвінову надавати таким на вербованим каперам право на носіння російського прапору (вимпелу), а також забезпечувати їх вогнепальною та холодною зброєю, боєприпасами, провіантом та грошовим жалуванням [13, арк. 100].

Стосовно кількості цих грецьких волонтерів, відряджених до команди Мордвінова, нам відомо, що частину їх складали й перебіжчики: так, з очаківської турецької ескадри на початку вересня 1787 р. втекло 50 моряків-греків під началом свого офіцера Ломбардо. Їх наказувалося приєднати до вже укомплектованих грецьких екіпажів (ордер Потьомкіна від 18 вересня 1787 р.). Таким чином можна припустити, що всього цих волонтерів було кількасот, до півтисячі. Їх планували використовувати для диверсій (як екіпажі брандерів) та для піратських рейдів по тилах супротивника [12, арк. 102].

Відповідно херсонської ескадри на напад турків стали саме дії грецьких волонтерів. Причому напад їх на турків відбувся без дозволу Мордвінова. Партизанська тактика корсарів фактично зірвала похід ескадри на Очаків: вже згадуваний мічман Ломбардо без будь-якого наказу, пішов з Глибокої пристані і вступив у бій із турецькими кораблями. Хоча греки й діяли із величезною хоробрістю (це відзначав і контр-адмірал Мордвінов), вони не тільки раніше часу наполохали турків, але й, нерозраховувши власних сил, мало не потрапили до полону. Задля їх порятунку Мордвінов був змушений відрядити частину ескадри, що розкрило неприятелю його плани та відклало термін виступу на Очаків. За свій самовільний вчинок Ломбардо був заарештований Мордвіновим і переданий до військового суду (рапорти Мордвінова Потьомкіну від 19 і 21 вересня 1787 р.) [12, арк. 103-106].

Це стало причиною першого конфлікту адмірала із князем Г.О. Потьомкіним-Таврійським, який не тільки відмінив наказ командувача ескадрою, але й нагородив хороброго, але недалекогоглядного та неокірливого «за хоробрість його поведінки».

Однак головні флотські сили росіян на акваторії Дніпро-Бузького лиману на початку осені того року все ж таки становили не хоробрі, але недисципліновані грецькі корсари, а судна вже існуючої ескадри. Відзначимо, що у військових діях осені 1787 р. контр-адмірал Мордвінов приймає безпосередню участь. Його можна було побачити на кораблях ескадри, він особисто водить судна в бій, не кажучи вже про те, що саме він займається плануванням операцій. Зокрема, на початку жовтня 1787 р. Мордвінов особисто керує боєм із турками на очаківському рейді. Основні сили турецького флоту на той час стояли саме там, біля Очакова. Адмірал запланував його спалити за допомогою брандерів і бомбардування запалювальними снарядами, без ближнього бою, з метою максимального збереження екіпажів. На жаль, подібна зважена

тактика викликала непорозуміння не тільки в його керівництві (тому ж Потьомкіну), яке ждало від флотоводця гучних і ефектних перемог, нехай навіть ціною величезних людських втрат, але й у підлеглих, які бажали за будь-яку ціну вислужитись на війні [12, арк. 107].

Головним порушником флотської дисципліни знову виступив вже відомий грецький офіцер-корсар Ломбардо, якого всемогутній князь Потьомкін не тільки врятував від покарання, але й нагородив наступним чином лейтенанта. Увірувавши у власну всюдозволеність, яку мала компенсувати його відчайдушна хоробрість, він 4 жовтня 1787 р. самовільно залишив галеру, якою командував, і перейшов на плавучу батарею, яка мала йти в нічний рейд на підпал турецького флоту. Через це його галера відстала та не надала своєчасно вогневої допомоги батареї, через що спроба підпалити ворожі кораблі зазнала поразки [12, арк. 107-109].

Результатом зриву операції стало те, що турецький флот, який до цього часу займав невігідне скучене базування на рейді Очакова та наражався на небезпеку бути спаленим, змінив свої позиції і розтягнувся в лінію до Березані. Мордвінов, аби хоч якось виправити ситуацію та змусити неприятелів зайняти попередні позиції, здійснив у ніч з 6 на 7 жовтня 1787 р. бомбардування Очакова з галер, чим викликав у місті паніку. Крім цього, наполоханий міццю херсонської ескадри, турецький флот відійшов з-під Очакова у відкрите море. Це дозволило взяти згадане турецьке місто в блокаду, обрізавши підвіз боєприпасів і продовольства морем [12, арк. 110].

Попри беззаперечний успіх на кінбурнсько-очаківському напрямку військових дій, це створювало небезпеку для решти російських портів на Чорному морі. Проявивши себе як далекоглядний стратег, контр-адмірал Мордвінов наказав комендантам Севастополя, Керчі та Енікале здійснити всебічні заходи безпеки на випадок нападу турецьких кораблів (ордер від 13 жовтня 1787 р.) [12, арк. 122].

Внесла свої корективи й стихія – подібно до вересня місяця на морі розпочалися страшні шторми. Через неї Мордвінов був змушений віддати розпорядження про зняття осади Очакова. Ескадру було відведено на 10 морських миль вище по лиману, до гирла Дніпра. На вимогу Потьомкіна поблизу Кінбурну Мордвіновим було залишено лише грецьких корсарів із їхніми суднами та декілька галер з регулярного флотського складу. Це було зроблено аби забезпечити узбережжя від нападів флотилії турецьких запорожців (ордер Потьомкіна від 22 жовтня 1787 р.). Однак основні сили херсонської ескадри попри складні погодні умови тримали у повсякчасній бойовій готовності та заборонили флотським екіпажам сходити на берег для постійної зимівлі. У разі хоч найменшого покращення погоди планувалося відновити штурм Очакова, що вимагало серйозної підтримки з моря (ордер Потьомкіна від 29 жовтня 1787 р.) [12, арк. 124-127].

Однак, реальні складалися так, що допомога херсонської ескадри того року вже не знадобилась. По перше, продовжували лютувати сильні шторми, по-друге почалися морози та льодостав, а по-третє не відчутно було реальної загрози з боку турецького флоту, який і сам став спочатку на рейді Хаджибею (майбутньої Одеси), а згодом взагалі відійшов до Стамбулу. Спочатку, згідно «мнених» Г.О.Потьомкіна, планувалося завести ескадру в гирло Інгулу (фактично, це мало покласти початок історії майбутнього Миколаєва). Мордвінов, проте, наполягав на зимівлі поблизу Херсону, в Збур'ївській затоці, де з часів попередньої російсько-турецької війни стояв ретраншемент. Зрештою князь Потьомкін погодився із подібною пропозицією, наказавши лише залишити на зимівлю чотири бойові галери у Кінбурні, аби контролювати лиман (ордер Потьомкіна від 11 листопада 1787 р.) [10, с. 356].

Таким чином, кампанію 1787 р. було завершено адміралом Мордвіновим досить вдало. Звісно, можна було б досягти набагато більшого, якби в його розпорядженні були не тільки неповороткі галери і невеликі шлюпи грецьких каперів, а екіпажі цих суден складалися з людей привчених до флотської дисципліни. Однак навіть і при такому розкладі сил контр-адмірал Мордвінову вдалося досягти значних успіхів, завдавши неабиякої шкоди туркам та відігнавши їхню флотилію не тільки від російського Кінбурну, але й від турецького ж Очакова. На загал, по завершенні воєнних операцій 1787 р., М.С. Мордвінов взявся за свою звичайну діяльність по Чорноморському адміралтейству. Насамперед, слід було підготувати весь флот, а не тільки херсонську ескадру, до кампанії наступного року, аби він міг надати суттєву допомогу сухопутним силам, які на той час вважалися основними у війні.

Морська кампанія, яка розпочалася навесні 1788 р., проходила для Мордвінова у специфічних, дуже нервових умовах. Як йшлося вище, всю осінь попереднього 1787 р. він командував ескадрою що діяла на Дніпро-Бузькому лимані. Коли ж почалась навігація 1788 р., князь Потьомкін-Таврійський, який був упереджено налаштований проти Мордвінова через зважений, обережний стиль його командування, усунув його з посади. Вітрильні і гребні судна херсонської ескадри було підпорядковано принцу Шарлю Анрі Нассау-Зігену і контр-адміралу Полу Джонсу, а севастопольську ескадру, як і раніше, залишено під головуванням графа М. Войновича [7, с. 365].

Відзначимо, що прийняття подібного рішення не мало піл собою логічної основи та було суто емоційним вчинком Потьомкіна, що відзначали й сторонні спостерігачі з числа російських можновладців. Наприклад, російський посол в Англії Семен Романович Воронцов у своєму листі до віце-канцлера Олександра Андрійовича Безбородька вкрай негативно оцінював подібну кадрову політику Потьомкіна, вказуючи на те, що М.С. Мордвінов, за всіх обставин, був найкращим командувачем Чорноморського флоту [2, С. 57].

Разом із цим навіть під командуванням Нассау-Зігена та Пола Джонса херсонська ескадра здобула в Лимані кілька блискучих перемог над турецьким флотом поблизу Очакова (7, 17-18 червня та 1 липня 1788 р). Воєнна звитяга моряків була гідно відзначена. Був нагороджений і контр-адмірал Мордвінов,

незважаючи на те, що в боях літа 1788 р. він не брав безпосередньої участі. Фактично, його заохотили за перемоги кампанії попереднього року, пожалувавши орденом Св. Анни [10, с. 386].

Втім, завдячувати перемогам треба було більше героїзму простих офіцерів і матросів, оскільки зазначені вище флотоводці-іноземці – Нассау-Зіген і Джонс, не тільки постійно чубилися між собою, але й не ладнали з вітчизняними моряками [6, с. 7]. Саме через це обидва вони були відсторонені від командування кораблями що діяли в Дніпро-Бузькому лимані, а на місце командувача було повернено Мордвінова [7, с. 283]. Сталося це згідно розпорядження князя Г.О.Потьомкіна-Таврійського від 14 жовтня 1788 р. [11, арк. 128].

Прибувши на місце подій, контр-адмірал М.С. Мордвінов розташував блокадну лінію кораблів уздовж очаківського рейду, внаслідок чого фортецю було оточено як з берега військами, так і з моря – суднами [7, с. 283]. Подібна тактика виявилась успішною.

Вже 24 жовтня 1788 р. М.С. Мордвінов повідомляв підпорядковане йому ж Чорноморське адміралтейське правління про вдале бомбардування турецької фортеці Очаків з боку моря. 29 жовтня плавучі батареї та мобільні судна херсонської ескадри підпалили й потопили 23 ворожих кораблі [8, с. 763]. А 7 листопада того ж року, за підтримки російських моряків, десант висаджений із човнів «вірних» запорозьких козаків висадився на острові Березань і здобув турецьку фортецю, розташовану на ньому [9, с. 390 і 14, с. 189].

Втім, діяти проти турків на Лимані, М.С. Мордвінову довелося недовго, оскільки зима 1788 р. розпочалася дуже ран та була, як відомо, дуже суворою. Через настання холодів флот було поставлено на зимівлю.

Тривали й придворні інтриги. Цього разу Мордвінову вдалося відчутти на собі недоброзичливе ставлення з боку ще одного відомого діяча в історії північнопричорноморського регіону – Йосипа Михайловича де Рібаса, майбутнього будівничого Одеси. Влітку 1788 р. цей офіцер неабияк відзначився в боях флоту проти турок на Лимані, за що був нагороджений орденом Св. Володимира III ступеню. Князь Г.О. Потьомкін дуже цінував його як за особисту хоробрість, так і за ціпкий розум [2, с. 62].

Конфлікт Мордвінова із де Рібасом лежав здебільшого в площині зіткнення службових інтересів. Головною причиною дерібасових скарг на Мордвінова, адресованих всемогутньому Потьомкіну, стала повільність у виконанні його вимог з боку Чорноморського адміралтейського правління, керованого Мордвіновим. Й дійсно, певна затримка у постачанні суден потрібним для них озброєнням, провіантом і такалажем була. Однак відбувалася вона не через недбалість Мордвінова особисто, а через пробуксовку інтенданських служб в цілому. Проте, не маючи часу розібратися в причинах, що породжували й повільність, й взагалі фінансову неохайність, Г.О.Потьомкін, як натура імпульсивна, повірив наклепам недругів Мордвінова і, врешті-решт, позбавив Мордвінова його посади [2, с. 63].

Отже, внаслідок змін кон'юктур у ставці світлішого князя Г.О. Потьомкіна-Таврійського, 30 грудня 1788 р. Мордвінова було вдруге (цього разу остаточно) усунуто з посади командувача ескадрою російського флоту на Дніпро-Бузькому лимані. Цим і завершилась його діяльність у якості флотводця під час російсько-турецької війни 1787–1791 рр. [2, с. 64]

Таким чином, ми можемо констатувати той факт, що Микола Семенович Мордвінов значною мірою зумів реалізувати себе в якості флотводця під час початкового періоду російсько-турецької війни 1787 – 1791 рр. Власне кажучи, його безпосереднє командування з'єднанням військово-морських сил, що діяло на акваторії Дніпро-Бузького лиману (т.зв. «херсонською ескадрою») хронологічно припадає на серпень-листопад 1787 р. та на жовтень-грудень 1788 р.

Не буде перебільшенням сказати, що контр-адміралові М.С.Мордвінову сповна вдалося не тільки підтвердити своє високе флотське звання та підтвердити реноме свого роду, адже батько його, адмірал Семен Іванович Мордвінов, був знаним морським офіцером ще з петровських часів.

Під командуванням Мордвінова-молодшого парусно-гребні суда Чорноморського флоту та флотилії Війська вірних запорозьких козаків (Чорноморського козацького війська) зірвали плани турецького флоту щодо захоплення російських фортець Херсон та Кінбурн, успішно блокували турецьку фортецю Очаків та, зрештою, сприяли подальшому перехопленню ініціативи на Чорному морі.

Разом із цим, боротьба особистостей та інтриги, які мали місце в оточенні князя Г.О.Потьомкіна-Таврійського, зокрема між Мордвіновим та Марком Войновичем і Йосипом де Рібасом, сприяли усуненню першого з посади адмірала-командувача та стали на перешкоді розкриттю всього його потенціалу як флотводця.

Джерела та література

1. Ге Г.Н. Исторический очерк столетнего существования города Николаева при устье Ингула (1790 – 1890) / Г.Н. Ге. – Николаев: Русская типография, 1890.
2. Иванов П.А. Очерк деятельности на юге России адмирала графа Н.С. Мордвинова / П.А. Иванов // ИТУАК. – Симферополь, 1895. – № 23. – С. 24-70.
3. История города-героя Севастополя: 1783–1917. / под ред. С.Ф. Найды. – К., 1960.
4. Смирнов А.А. Во главе строительства Черноморского флота / А.А. Смирнов // Военно-исторический журнал. – 1994. – № 7. – С. 73-78.
5. Задесенець Я. Періодизація та напрямки діяльності адмірала М. Мордвінова на Півдні України у останній чверті XVIII – поч. XIX ст. / Я. Задесенець // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. – Т. 22. – К., 2011. – С. 129-133.

6. Иконников В.С. Граф Н.С. Мордвинов. Историческая монография, составленная по печатным и рукописным источникам / В.С. Иконников. – СПб.: Типография и литография А.Траншеля, 1873.
7. Ордера князя Потемкина Таврического: 1) распоряжения по устройству флота и города Николаева; 2) по Новороссийскому краю. Сообщ. Н. Мурзакевич // ЗООИД. – Т. IV. – Одесса, 1858. – С. 363-389.
8. Собственноручные распоряжения князя Потемкина Таврического во время второй турецкой войны в царствование императрицы Екатерины II // ЗООИД. – Т. II. – Одесса, 1848. – С. 637-674.
9. Какие приказания Его Светлости были обер-штер-кригс-комиссару Фалееву, о строениях в г. Николаеве, и заведениях в окружности онаго и намерения в разсуждении флота, адмиралтейства и мастерских 1791 года. Сообщ. Н. Мурзакевич // ЗООИД. – Т. XIII. – Одесса, 1883. – С. 184-187.
10. Ордера светлейшего князя Григория Александровича Потемкина-Таврического Новороссийского генерал-губернатора. Материалы для истории губернского города Херсона // ЗООИД. – Т. XI. – Одесса, 1879. – С. 324-377.
11. Державний архів Миколаївської області (ДАМО), ф. 243, оп. I, спр. 12. Журнал исходящих бумаг. 29.07. – 28.09.1788 рр. 168 арк.
12. Российский государственный архив военно-морского флота (РГАВМФ), ф. 245, оп. 1, д. 133. Предписания (ордера) Г.А. Потемкина. 10.06.1787 – 28.12.1788 гг. 156 л.
13. Российский государственный архив древних актов (РГАДА), ф. 21, оп. 1, д. 59. Бумаги князя Потемкина-Таврического касательно Черноморского флота. При деле опись. 1764 – 1789 гг. 110 л.
14. Вокруг Очакова. 1788 г. (Дневник очевидца) / [Цебриков Р.] // Русская старина. – 1895. – Т. 84 (Сентябрь). – С. 147-212.

Задесенец Я. Н. Адмирал Н.С. Мордвинов – флотоводец русско-турецкой войны 1787–1791 гг.

Статья посвящена освещению деятельности адмирала Н. С. Мордвинова на юге Украины как флотоводца русско-турецкой войны 1787-1791 гг. Обоснованы хронологические рамки непосредственного командования М.С. Мордвиновым военно-морскими соединениями. Выделены личные качества адмирала, которые способствовали раскрытию его военного таланта

Ключевые слова: адмирал Николай Мордвинов, Черноморский флот, русско-турецкая война, Днепр-Бугский лиман.

Zadesenets Ya. M. Admiral N.S. Mordvinov as a Navy comandor by period of Russian-Turkish war 1787 – 1791

The article is devoted to coverage of activity of Admiral M.S. Mordvinov in southern Ukraine as a naval commander of the Russian-Turkish war of 1787-1791. The chronological frameworks of the direct command of naval connections by M.S. Mordvinov are grounded. Personal admiral's traits which helped to reveal his military talent are extracted

Keywords: Admiral Nikolay Mordvinov, the Black Sea fleet, Russian-Turkish war, Dnieper-Bug firth.

УДК 94(477.7)

О. В. Черемісін

ФІНАНСИ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті аналізується фінансове становище південноукраїнських міст в кінці ХVІІІ – початку ХХ століть. Характеризуються принципи формування бюджетів, їх використання, пропорційність прибуткової та витратної частин. Досліджується бюджетна політика міського самоврядування.

Ключові слова: Південна Україна, міське самоврядування, муніципалітет.

Головним завданням сучасного українського державотворення є удосконалення системи державного управління, що потребує проведення широкомасштабних реформ. Їх основна мета має полягати у перетворенні існуючої адміністративної системи в один із визначальних чинників прискорення соціально-економічного розвитку регіонів. Українське суспільство, забезпечуючи ефективну організацію виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях управління та формуючи сучасну систему місцевого самоврядування, не може не враховувати як новітній світовий досвід державотворення, так і історичний, що дає змогу вивчати та аналізувати процес становлення Української держави. Управлінські взаємовідносини минулих епох не зникають безслідно, вони продовжують функціонувати в нових суспільних відносинах як успадковані культура та технологія управління, свідомість людей, суб'єктивні права та обов'язки, законність, існуючий правовий порядок тощо.

Дореволюційна історіографія з проблеми міського самоврядування досить чисельна. Незважаючи на те, що низка праць (Горловський Д. [1], Комарницький А. [2], Гессен Ю. [3], Ге. Г. [4] та інші) має публіцистичний характер, більшість із них містить широкий матеріал щодо правових норм, основних положень «Жалуваної Грамоти» 1785 року, Міських Положень 1870 та 1892 рр. і практичної роботи органів самоврядування.

У радянській історіографії в окремих, не чисельних, роботах (Веліхов Л. [5], Чернов А. [6], Белявський М. [7] та інші) надавалася загальна характеристика роботи органів міського самоврядування без ґрунтового аналізу використання різних форм міської власності окремих регіонів або міст. Це